

The Legislative Policy of Iran's Legal System against Bioterrorism

Ramin Hashemi*¹, Fatemeh Qanad², Mohammad Ali Kanani³

1. Department of Law, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish, Iran.

2. Department of Law, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish, Iran. (Corresponding Author)

3. Department of Criminal Law and Criminology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 61-75

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0000-0000-0000

TELL: +9800000000000

Email: ghanad@usc.ac.ir

Article history:

Received: 02 Feb 2025

Revised: 12 Apr 2025

Accepted: 18 May 2025

Published online: 23 Sep 2025

Keywords:

Bioterrorism, Biological Terror, Criminalization of Bioterrorism, Active and Reactive Legislative Policy.

ABSTRACT

Biological attacks are a new form of terrorism that can have direct and indirect effects on the safety, well-being of society, people's lives and even future generations. By using various biological substances, these attacks have caused irreparable damage to the members of the society by creating fear and terror and causing physical and mental injuries and are considered a serious threat to public health, social security, etc. As a result, policymakers and experts in the field of criminal justice, in order to acknowledge the importance of such attacks and the resulting material, spiritual and security damages, have recognized the need for innovative measures to deal with and criminalize bioterrorism in the form of their legislative policy. Therefore, this research, while defining, explaining and analyzing the concept of biological terrorism (bioterrorism), examines the approach of Iran's legislative policy system regarding biological crimes with the aim of identifying the existing shortcomings and challenges in order to provide solutions to solve this problem. Gaps and deficiencies.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2025 The Authors.

How to Cite This Article: Hashemi, R; Qanad, F & Kanani, MA (2025). "The Legislative Policy of Iran's Legal System against Bioterrorism". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 5(3): 61-75.

انجمن علمی فقه‌پژای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

www.jccj.ir

فصلنامه فقه‌پژای تطبیقی

دوره پنجم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۴

سیاست تقنینی نظام حقوقی ایران در قبال بیوتروریسم

رامین هاشمی*^۱، فاطمه قناد^۲، محمدعلی کنعانی^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه حقوق، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، کیش، ایران.

۲. دانشیار، گروه حقوق، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، کیش، ایران. (نویسنده مسؤل)

۳. استادیار، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

حملات بیولوژیکی، شکل جدیدی از تروریسم بوده که می‌تواند تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بر ایمنی، رفاه جامعه، زندگی افراد و حتی بر نسل‌های آینده را در پی داشته باشد. این حملات با بهره‌گیری از مواد بیولوژیکی مختلف، از طریق ایجاد ترس و وحشت و ایراد آسیب‌های جسمانی و روانی لطمات جبران‌ناپذیری را بر آحاد جامعه وارد نموده و تهدیدی جدی برای سلامت عمومی، امنیت اجتماعی و ... به‌شمار برود، در نتیجه سیاست‌گذاران و کارشناسان حوزه عدالت کیفری، به‌منظور اذعان به اهمیت این‌گونه حملات و آسیب‌های مادی، معنوی و امنیتی ناشی از آن، نیاز به اقدامات نوآورانه برای مقابله و جرم‌انگاری بیوتروریسم را در قالب سیاست تقنینی خود تشخیص داده‌اند، لذا این پژوهش ضمن تعریف، تبیین و تحلیل مفهوم تروریسم بیولوژیک (بیوتروریسم) به بررسی رویکرد نظام سیاست تقنینی ایران در خصوص جرایم بیولوژیکی با هدف شناسایی کاستی‌ها و چالش‌های موجود نموده تا از این رهگذر بتواند اقدام به ارائه راه‌حل‌هایی برای رفع این شکاف‌ها و کمبودها نماید.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۶۱-۷۵

اطلاعات نویسنده مسؤل

کد ارکید: .....-.....-.....-.....-.....

تلفن: +۹۸۰.....

ایمیل: ghanad@usc.ac.ir

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۴

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱

واژگان کلیدی:

بیوتروریسم، ترور زیستی، جرم‌انگاری بیوتروریسم، سیاست تقنینی کنشی و واکنشی.

خوانندگان این مجله، اجازه توزیع، ترکیب مجدد، تغییر جزئی و کار روی حاضر به صورت غیرتجاری را دارند.

© تمامی حقوق انتشار این مقاله، متعلق به نویسنده می‌باشد.

مقدمه

بحث مسائل حقوقی و قضایی مرتبط با اقدامات بیوتروریستی دارای دو جنبه یا بعد ملی و بین‌المللی است. بدیهی است که در ایران در سطح داخلی با توجه به این که قوانین جزایی کشور مبتنی بر اصول و قوانین شرع مقدس اسلام استخراج می‌گردند، لازم است ضمن ایجاد توجه لازم در بین نهادها و صاحب‌نظران تدوین مسائل جزایی، در جهت تدوین قوانین اقدام لازم صورت گرفته و خلأهای قانونی موجود رفع گردد، هرچند در قانون مجازات اسلامی به صراحت به اقدامات بیوتروریستی یا به طور کلی تروریستی اشاره نشده، اما از محتوای برخی از بندها و مواد آن استفاده می‌شود که ناظر به این گونه اقدامات مخل سلامت عمومی و امنیت جامعه است، از جمله از موارد دیگری که آیین‌نامه‌های اجرایی باید مشخص نمایند آن است که فرایند اجرایی و روابط کاری بین سازمان‌های درگیر در مقابله با اقدامات بیوتروریستی مانند واجا، ناجا و حتی ودجا ترسیم و تبیین گردد. ممکن است در این ارتباط با توجه به سوابق قبلی تهدیدات و اقدامات تروریستی گروهک‌های معاند علیه ملت و نظام اسلامی توسط سازمان یا سازمان‌هایی طراحی‌هایی صورت گرفته باشد و می‌توان از این زیرساخت‌ها و ساختارهای ایجاد شده قبلی بهره برد، ضمن آن که به نظر می‌رسد شاید لازم باشد با توجه به ماهیت پیچیده‌تر اقدامات بیوتروریستی توان علمی ودجا و حتی بخش ملی نیز به نحوی در خدمت این بحث قرار گرفته و از آن پشتیبانی نماید. در عرصه بین‌المللی فضای حاکم شکل دیگری دارد، به طوری که جامعه بین‌المللی در حال حاضر با برنامه‌ریزی انجام شده از سوی آمریکا و متحدان راهبردی آن با هدف هزینه کردن وقت، بودجه و اندیشه دیگر کشورها برای رفع مشکلات و معضلات خود، از جمله آسیب پذیری شدید آن‌ها در برابر اقدامات تروریستی و از جمله عملیات بیوتروریستی، قصد آن دارند که ضمن محدود کردن و از کارانداختن توانایی‌های اجرایی معاهده بیولوژیک یا طرح مسائلی همچون ایمنی زیستی^۱ و امنیت زیستی^۲، توسعه این فناوری کلیدی در بین سایر کشورها و قطعاً کشورهای مخالف با سیاست‌های یک‌جانبه خود را محدود نمایند. به همین دلیل برای ایجاد تعادل بین نیاز کشورمان به کنترل هرچه بیشتر

خطرات اقدامات بیوتروریستی علیه منافع ملی و محدودسازی رشد و توسعه علمی به‌ویژه علوم زیستی در کشور که بعد از واقعه ۱۱ سپتامبر از رهگذر به راه‌افتادن اتوبوس جهانی مقابله با تروریسم توسط آمریکا به راه افتاده است، همواره دچار تناقض شده‌ایم. به همین دلیل به نظر می‌رسد برای ایجاد توازن بین سود و زیان حرکت در هر یک از این دوسو یا مقاومت در برابر جریان ایجاد شده، لازم است بازنگری اساسی و راهبردی در سیاست تقنینی ایران در قبال بیوتروریسم صورت گیرد و این سیاست برای تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران و به تبع مسؤولین و مدیران میانی تا ارشد کشور تدوین و تبیین گردد.

لذا بدین منظور، در این پژوهش در پاسخ به سؤال اصلی این پژوهش، یعنی چگونگی سیاست تقنینی نظام حقوقی ایران در قبال بیوتروریسم، با نگاه توصیفی - تحلیلی، ضمن احصا و تبیین مفهوم بیوتروریسم، به تشریح، تحلیل و تطبیق سیاست تقنینی ایران در قبال بیوتروریسم، با دو منظر سیاست تقنینی کنشی و سیاست تقنینی واکنشی پرداخته شده است تا از این رهگذر سیاست‌گذاران و متولیان امر تقنین، ضمن آشنایی با آرا و نظرات صاحب‌نظران در کشورهای دیگر بتوانند گامی نو به سوی جرم‌انگاری دقیق و صحیح بیوتروریسم برداشته و نگاه افتراقی و تخصصی در این خصوص اتخاذ نمایند.

۱- تعاریف

۱-۱- سلاح بیولوژیکی

موجودات ریز زنده‌ای که به لحاظ ماهیت آلوده‌کننده بوده و یا مواد مشتق از آن‌ها برای ایجاد بیماری یا به هلاکت‌رساندن انسان‌ها، حیوانات و گیاهان در جنگ به کار می‌رود. این نوع سلاح، قدرت تهاجمی افراد، حیوانات و گیاهان را مورد حمله قرار می‌دهد.

۱-۲- حملات بیوتروریستی

شامل انتشار عمدی ویروس‌ها، باکتری‌ها، میکروب‌ها یا سایر مواد مضر است که می‌تواند باعث بیماری و مرگ در بین انسان‌ها، حیوانات و گیاهان شود.

۱-۳- اثرات یک حمله بیولوژیکی

²- Bio-Security

¹- Bio-Safety

انگیزه‌ها و اهداف متفاوت انجام می‌شود (رستمی و کاظم‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۲۲).

۱-۶- تعریف عملیاتی بیوتروریسم

اعمال تروریستی که شامل استفاده از عوامل بیولوژیکی مانند میکروارگانیسم‌ها (شامل باکتری‌ها، ویروس‌ها، قارچ‌ها و ...) و بیوتوکسین‌ها در حالت طبیعی یا اصلاح‌شده ژنتیکی (با هدف قراردادن یک نژاد یا فرد خاص) به قصد ایجاد فیزیکی است. آسیب یا ایجاد هراس و وحشت در فرد یا گروهی خاص. این روش توسط سازمان‌های اطلاعاتی، سازمان‌های تروریستی و افراد با انگیزه‌ها و اهداف مختلف استفاده می‌شود.

۲- مبانی نظری بیوتروریسم

این بند به‌طور خاص دو نظریه را مورد بحث قرار می‌دهد: ۱- نظریه ارزیابی تهدیدات بیوتروریستی؛ ۲- نظریه فرصت.

۲-۱- تئوری ارزیابی تهدیدات بیوتروریستی

بر اهمیت در نظر گرفتن علل و مواد مختلف در ایجاد یک حمله بیوتروریستی تأکید دارد. نادیده گرفتن این عوامل می‌تواند منجر به تصمیم‌گیری ناکارآمد و آسیب‌های جبران‌ناپذیر شود. ارزیابی خطرات احتمالی مواد بیولوژیکی و احتمال حملات بیوتروریستی برای سیاست‌گذاران بسیار مهم است. علاوه بر این، عوامل دیگری مانند انگیزه و توانایی تروریست برای استفاده از مواد بیولوژیکی باید در نظر گرفته شود. این تئوری پیشنهاد می‌کند که تهدید بیوتروریستی را می‌توان با ضرب کردن پیامدهای یک حمله که شامل ارزش و آسیب‌پذیری دارایی‌های مورد دفاع و خطرات ایجادشده توسط مواد بیولوژیکی و توانایی تروریست‌ها در استفاده از مواد بیولوژیکی با احتمال حمله که با انگیزه تعیین می‌گردد، محاسبه نمود.

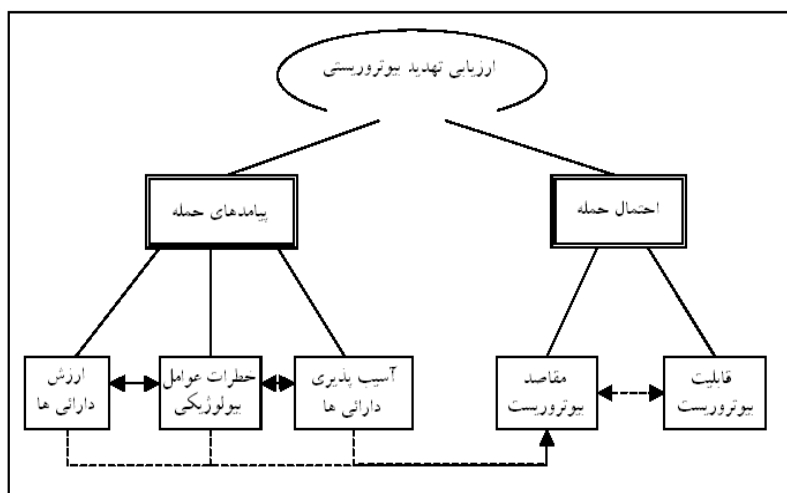
این اثرات را می‌توان در چهار حوزه اصلی دسته‌بندی کرد: اولاً اثرات جسمانی وجود دارد که می‌تواند شامل بروز بیماری روانی باشد؛ ثانیاً آثار روانی مانند ظهور ترس وجود دارد؛ ثالثاً اثرات اقتصادی دارد که می‌تواند شامل محدود کردن سفر و رفت‌وآمد و همچنین توقف عملیات‌های اقتصادی و تجاری باشد؛ درنهایت، اثرات زیست‌محیطی وجود دارد که می‌تواند منجر به آسیب به انسان، حیوانات، گیاهان و آلودگی منابع طبیعی مانند منابع آب شود.

۱-۴- بیوتروریست‌ها

معمولاً گروه‌ها، جنبش‌های سیاسی، فرقه‌های مذهبی یا افرادی هستند که توانایی تولید و استفاده از سلاح‌های بیولوژیکی را دارند. به‌عنوان مثال، قبیله Maumau در کنیا، که از سم برای هدف قراردادن عوامل استعماری بریتانیا استفاده کردند و فرقه مذهبی راجنیش در آمریکا که کاسه‌های سالاد را با باکتری آلوده کردند تا ۷۵۰ نفر را مسموم کنند. در سال ۱۹۹۳، فرقه مذهبی Aoshinriko باسیل سیاه‌زخم را در متروی توکیو منتشر کرد (هاشمی فشارکی، ۱۳۹۱: ۲۶۴).

۱-۵- حوزه بیوتروریسم

حوزه‌های مختلفی از تأثیر و عمل را دربر می‌گیرد، از جمله انسان، دام، گیاهان، محیط زیست، منابع طبیعی، غذا، دارو و آب آشامیدنی. بیوتروریسم را می‌توان به استفاده از مواد بیولوژیکی مانند میکروارگانیسم‌ها (باکتری‌ها، ویروس‌ها، قارچ‌ها و ...) و بیوتوکسین‌ها به‌شکل طبیعی یا مهندسی‌شده برای آسیب‌رساندن فیزیکی یا ایجاد ترس و وحشت در افراد یا گروه‌های خاص تعریف کرد. این شکل از تروریسم توسط سرویس‌های اطلاعاتی، گروه‌های تروریستی و افراد دیگر با

شکل ۱ (رضائی و امیرزاده، ۱۳۸۷: ۶)

هزینه‌های مربوط به این عملیات و در نظر گرفتن تحلیل هزینه - فایده، انگیزه استفاده از سلاح‌های بیولوژیکی کاهش می‌یابد (رضائی و امیرزاده، ۱۳۸۷: ۹-۷).

۳- رویکرد کنشی ایران در قبال تسلیحات کشتار جمعی

رویکرد ایران به سلاح‌های کشتار جمعی از طریق عضویت در معاهدات مختلف به طور کامل تنظیم شده است. این کشور قوانینی را تصویب کرده است که اجازه الحاق به معاهداتی مانند پروتکل ژنو، معاهده بین‌المللی گسترش سلاح‌های هسته‌ای، کنوانسیون منع سلاح‌های باکتریولوژیکی و سمی و کنوانسیون منع سلاح‌های شیمیایی را می‌دهد.^۱

نظارت بر اجرای این معاهدات توسط مرجع ملی کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی که توسط شورای عالی امنیت ملی ایجاد شده است، انجام می‌شود. این مرجع رعایت مفاد معاهدات را تضمین می‌کند و تلاش‌ها را برای جلوگیری از تخلفات هماهنگ می‌کند. علاوه بر این، قوانین اخیر به مسائل مربوط

۲-۲- نظریه فرصت

براساس این نظریه، حمله بیوتروریستی زمانی رخ می‌دهد که فردی هزینه‌ها و منافع را سنجیده و تشخیص دهد که منافع آن بر هزینه‌ها بیشتر است. این تحلیل بر چهار عامل کلیدی استوار است: ۱- تلاش‌ها و هزینه‌های لازم برای آماده‌سازی برای حمله؛ ۲- خطرات موجود برای تروریست قبل از حمله؛ ۳- مزایای حاصل از انجام عملیات‌های بیوتروریستی؛ ۴- انگیزه‌ها یا انگیزه‌های شرکت در چنین عملیاتی را تبیین می‌نماید. این تئوری پیشنهاد می‌کند که اگر مزایای بیوتروریسم بیشتر از هزینه‌ها باشد، احتمال حمله افزایش می‌یابد. با این حال، همچنین پیشنهاد می‌کند که با تغییر مؤلفه‌های هزینه - فایده، احتمال وقوع چنین جرایمی کاهش می‌یابد. این امر می‌تواند با حذف توجیهات گروه‌های مخالف برای مشارکت در عملیات‌های بیوتروریستی و در نتیجه جلوگیری از این جنایات تا حد قابل توجهی محقق شود. اتخاذ تدابیری برای جلوگیری از تکثیر مواد بیولوژیکی می‌تواند دسترسی به آن‌ها را دشوارتر کند و فرصت‌های بیشتری برای رسیدگی به استفاده از آن‌ها فراهم کند، در نتیجه با افزایش

۱- قانون اجازه الحاق دولت ایران به پروتکل ژنو مربوط به منع استعمال گازهای سمی و مواد میکروبی، مصوب ۱۳۰۸/۰۴/۰۹؛ قانون پیمان بین‌المللی منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۲۲؛ قانون کنوانسیون منع تکمیل، توسعه، تولید و ذخیره سلاح‌های باکتریولوژیک (بیولوژیک) و سمی و

۱- قانون اجازه الحاق دولت ایران به پروتکل ژنو مربوط به منع استعمال گازهای سمی و مواد میکروبی، مصوب ۱۳۰۸/۰۴/۰۹؛ قانون پیمان بین‌المللی منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، مصوب ۱۳۴۸/۱۰/۲۲؛ قانون کنوانسیون منع تکمیل، توسعه، تولید و ذخیره سلاح‌های باکتریولوژیک (بیولوژیک) و سمی و

این کار، سند چشم‌انداز به مجموعه‌ای از شاخص‌های قابل اندازه‌گیری تبدیل می‌شود که مسؤلیت اجزا و نهادهای مختلف در جامعه را مشخص می‌کند (الویری، ۱۳۸۲: ۲).

در راستای سند چشم‌انداز، ایران سند ملی بیوتکنولوژیکی را نیز تصویب کرده است که بر برنامه‌های پیشگیری و درمان، حفاظت از محیط زیست و تأمین مواد غذایی تمرکز دارد. این سند بر استفاده از روش‌های کم‌هزینه درمان بیماری، سهم بیوتکنولوژی در بخش بهداشت و جایگزینی کودها و سموم شیمیایی با مواد بیولوژیکی تأکید می‌کند. وزارت بهداشت به همراه دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی مسؤلیت اجرا و نظارت بر این طرح‌ها را برعهده دارد (مرکز تحقیقات الکترونیک و سلامت وزارت بهداشت، ۱۴۰۱: ۲۶۱).

همچنین سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز توسعه علوم و فناوری‌های جدید، ارتقای کیفیت زندگی و سلامت، تأمین امنیت غذایی و حفاظت از محیط زیست را در اولویت قرار داده است. علاوه بر این، بر شناسایی و حفاظت از منابع آب و خاک، ذخایر ژنتیکی و اصلاح گونه‌های گیاهی و جانوری متناسب با شرایط محیطی ایران تمرکز شده است. ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی و تقویت دستگاه‌های آموزشی و اطلاعاتی نیز در سیاست‌های کلی مورد تأکید قرار گرفته است (رمضانخانی، ۱۳۸۴: ۵).

۵- قوانین کنشی در حوزه بیوتروریسم

در مجموعه‌ای از قوانین و پیشنهادها قانونی، اجرای ملی پیگیری شده است که منجر به قانون‌گذاری در حوزه‌های مختلف شده است.

۵-۱- قانون برنامه پنجم توسعه^۱

قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۹۴-۱۳۹۰) شامل موادی با هدف پیشگیری و مقابله با استفاده تروریستی از سلاح‌های بیولوژیک (بیوتروریسم) است. مسؤلیت مدیریت تروریسم بیولوژیک به وزارت اطلاعات

به سلاح‌های ممنوعه، از جمله امور گمرکی و مسائل دفاعی و امنیتی پرداخته است.

۴- راهبردهای سیاست تقنینی کنشی ایران از منظر اسناد ملی بالادستی

سند چشم‌انداز ایران برای سال ۱۴۰۴ یک سند راهبردی است که حوزه‌های مختلفی، از جمله بهداشت، سلامت عمومی و محیط زیست را دربر می‌گیرد. این سند خط‌مشی‌های کلی نظام را ترسیم می‌کند و هدف آن ایجاد آینده‌ای واقع‌بینانه و مطلوب برای کشور است (رضایی، ۱۴۰۱: ۱۲).

اجرای سند چشم‌انداز مستلزم مجموعه‌ای از مراحل است که سیاست‌های کلی به‌عنوان واسطه بین چشم‌انداز و اقدام عمل می‌کند. این مراحل شامل طراحی نقشه راه و اطمینان از هم‌سوئی همه برنامه‌های اجرایی با چشم‌انداز است. برای دستیابی به این امر، نهادهای خاصی مانند نهادهای مسؤول نظارت بر تغییرات محیطی، نظارت بر شاخص‌های کلیدی عملکرد و کنترل روند قانون‌گذاری و برنامه‌ریزی برای جلوگیری از هرگونه برنامه یا قوانینی که با چشم‌انداز مغایرت دارد، باید ایجاد شود.

درحالی‌که سند چشم‌انداز برای بخش دولتی الزام‌آور است، باید فرصت‌های سودآوری را برای بخش غیردولتی، اعم از بخش خصوصی، بخش تعاونی و بخش عمومی غیردولتی فراهم کند. زیرساخت‌های لازم برای اجرای سند چشم‌انداز شامل توسعه مسیر ارتباطی دولت و مردم، تعیین مراحل مطالعاتی و عملیاتی، تعیین نقش و وظایف متولیان امر و تعیین شاخص‌ها و معیارهای سنجش است.

عملیاتی‌شدن سند چشم‌انداز مستلزم ادغام آن در برنامه سالانه، بودجه و کلیه عملیات‌های اجتماعی است. این شامل فرآیندهایی مانند تفسیر سند، فرهنگ‌سازی آن از طریق رسانه‌ها، تعیین نقش‌های سازمانی و سلسله‌مراتب، تعیین دوره‌های زمانی خاص و اندازه‌گیری عملکرد سند است. با انجام

^۱ هریک از دستگاه‌ها به‌منظور مبارزه هماهنگ با تروریسم زیستی (بیوتروریسم) به‌صورت یک اصل نهادینه‌شده در کشور تا پایان برنامه، تبصره: کمیسیون مذکور موارد نیازمند قانون در زمینه بیوتروریسم را به مجلس شورای اسلامی ارائه می‌کند.»

^۱ - بر این اساس: «وزارت اطلاعات موظف است در محدوده قوانین موضوعه کشور و در چهارچوب اختیارات قانونی خود با هماهنگی دستگاه‌های ذی‌ربط درخصوص مورد ذیل اقدام قانونی به‌عمل آورد: ... تشکیل کمیسیون ویژه‌ای مرکب از دستگاه‌های اصلی ذی‌ربط برای تهیه و اجرای طرح جامع مبارزه با تروریسم زیستی (بیوتروریسم) و تعیین وظایف

در زمینه فرآورده‌های بیولوژیکی، حفاظت از محیط زیست و دام در ایران، قوانین ثبت فرآورده‌های بیولوژیکی، حفاظت محیط زیست، مدیریت پسماند و سازمان دام‌پزشکی کشور بازنگری و به‌روز شد. قوانین ایالات متحده آمریکا، مانند قانون حمایت از گیاهان، قانون حمایت از حیوانات، قانون ویروس - سرم - سموم و قانون ویروس‌ها، سرم‌ها، سموم و محصولات مشابه، می‌توانند به‌عنوان مرجع برای این منظور باشند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۸: ۲۱).

۴-۵- قانون برنامه چهارم توسعه در حوزه زیست‌شناسی و بیوتکنولوژی

این قانون بر وظایف دولت در تقویت و توانمندسازی ساختارهای مرتبط با محیط زیست و منابع طبیعی، ترویج آموزش عمومی و تخصصی محیط زیست، ایجاد ساختارهای مناسب برای عملیات‌های زیست‌محیطی، اجرای طرح خود اظهاری برای پایش منابع آلودگی، جلوگیری از استفاده بی‌رویه از آفت‌کش‌ها و کودهای شیمیایی، تعیین ضوابط ورود، تولید، فرمولاسیون و مصرف کودها و سموم شیمیایی از نظر اثرات زیست‌محیطی، تدوین برنامه مدیریت پسماند برای کشور، کاهش آلودگی هوا در شهرهای بزرگ مانند تهران، اهواز، اراک، تبریز، مشهد، شیراز، کرج و اصفهان، افزایش آگاهی عمومی و دستیابی به توسعه پایدار برای حفظ محیط زیست. همچنین در این قانون بر ساماندهی سامانه اطلاعات زیست‌محیطی کشور در سطوح منطقه‌ای، ملی و استانی برای نظارت، اطلاع‌رسانی و ارزیابی مسائل زیست‌محیطی تأکید شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۳: ۱۲).

۵-۵- قانون برنامه ششم توسعه در حوزه زیست‌شناسی و بیوتکنولوژی

این قانون به‌ویژه در بخش کشاورزی با هدف ارائه تسهیلات برای استفاده بهینه از سموم، آفات گیاهی و کودهای شیمیایی، ترویج استفاده از کودهای آلی (کمپوست) و کنترل بیولوژیکی،

محول شده است تا با هماهنگی سایر نهادها کمیسیون ویژه‌ای برای مبارزه با بیوتروریسم تشکیل دهد. طرح جامع مبارزه با بیوتروریسم محور اصلی این ماده است که جدی‌بودن تهدید در این زمینه را برجسته می‌کند.

۵-۲- قانون امور گمرکی^۱

واردات سلاح‌های کشتار جمعی و اقلام مربوط به بیوتروریسم طبق قانون امور گمرکی ممنوع است. صدور مجوز و هماهنگی با نهادهای دفاعی برای واردات و صادرات این‌گونه اقلام الزامی است، درحالی‌که این قانون به بیوتروریسم می‌پردازد، اما زمینه‌های هسته‌ای و شیمیایی را در نظر نمی‌گیرد.

۵-۳- قانون ایمنی بیولوژیکی جمهوری اسلامی ایران^۲

این قانون مسؤولیت‌هایی را برای امور مختلف زیستی به وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مختلف محول می‌کند. صدور مجوز برای فناوری نوین بیولوژیکی در کشاورزی و منابع طبیعی زیر نظر وزارت جهاد کشاورزی است، درحالی‌که امور مربوط به ایمنی و بهداشت مواد غذایی زیر نظر وزارت بهداشت است. حفاظت از ذخایر ژنتیکی و بانک‌های ژن، تنوع زیستی و سلامت انسان نیز در این قانون مورد توجه قرار گرفته است و مسؤولیت‌های مشخصی برعهده مراجع ذی‌ربط گذاشته شده است.

به‌طور کلی، این قوانین و پیشنهادها قانونی نشان‌دهنده رویکردی پیشگیرانه و پیشگیرانه برای مبارزه با بیوتروریسم و تضمین ایمنی بیولوژیکی در ایران است.

در زمینه کشاورزی، قانون‌گذار ایران می‌تواند قوانین ایالات متحده آمریکا به‌ویژه قوانین حفاظت از محیط زیست کشاورزی، محصولات کشاورزی و مخاطرات کشاورزی در سال ۱۳۷۹ را برای به‌روزرسانی قوانین در این زمینه، به‌ویژه در رابطه با آن، تصویب کند. تهدیدات ناشی از عوامل بیولوژیکی و بیوتروریسم، به‌منظور ارتقای سطح دانش و ارتقای مقررات

^۱ - براساس ماده ۱۲۲ این قانون: «ورود قطعی کالاها مشروحه زیر ممنوع است: ... اسلحه از هر قبیل، باروت، چاشنی، فشنگ، گلوله و سایر مهمات جنگی، دینامیت و مواد محترقه و منفجره، مگر با اعلام و موافقت وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح. تبصره

^۲ - این قانون در زمان ریاست جمهوری محمود احمدی‌نژاد، در اجرای اصل ۱۲۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با عنوان طرح به مجلس شورای اسلامی تقدیم گردیده و در مورخ ۱۳۸۸/۰۵/۰۷ به تصویب رسید.

۱: ورود ... کالاها و مواد دارویی، غذایی، معدنی، سموم و مواد آلی که به‌عنوان کالای دومنظوره مورد سوءاستفاده بیوتروریسم قرار می‌گیرند، براساس اعلام وزارت اطلاعات

امنیت کشاورزی، ایمنی آب آشامیدنی، هزینه‌های داروهای تجویزی و مقررات مالی مربوط به سازمان غذا و دارو را به‌روشنی مشخص نموده است.

۵-۷- آیین‌نامه‌های زیستی و بیولوژیک^۲

مقررات مربوط به حوزه بیولوژیکی و بیولوژیکی در اسناد مختلف مصوب، از جمله آیین‌نامه ثبت دارو در سازمان غذا و دارو، آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران، آیین‌نامه ابلاغ و بازاریابی دارویی و فرآورده‌های بیولوژیکی و آیین‌نامه اجرایی قانون حفظ نباتات.

تحلیل این مقررات هم محاسن و هم کاستی‌ها را آشکار می‌کند. از شایستگی‌ها می‌توان به ایجاد سیستم مدیریت متمرکز محصولات بیولوژیکی در سطح ملی، تعیین ارگان‌های ذی‌صلاح برای تصمیم‌گیری و فرآیند مشخص برای اخذ مجوز اشاره کرد. با این حال، ابهامات و مسائلی نیز وجود دارد، مانند عدم توافق بر سر برخی جنبه‌ها مانند آزمایش‌های میدانی و برچسب‌گذاری و همچنین تأخیر در فرآیندهای تأیید.

همچنین خلأهایی در آیین‌نامه وجود دارد که از آن جمله می‌توان به نامشخص بودن شرایط مجوز اختیاری در آزمون‌های میدانی، عدم ارائه دستورالعمل برای موارد خاص و بحث ناقص در مورد خسارت و جبران خسارت اشاره کرد. شورای ملی ایمنی زیستی که مسؤول نظارت بر این مقررات است، وظایف خود را به‌نحو احسن انجام نداده است.

باتوجه به این‌که این مقررات مربوط به ارگانسیم‌های اصلاح شده ژنتیکی و محصولات آن‌ها است، در نظر گرفتن قوانین و مقررات اضافی برای مدیریت خطرات ایمنی مرتبط با بیوتکنولوژی مدرن بسیار مهم است. این شامل ارزیابی ایمنی محصولات وارداتی یا تولیدی و رسیدگی به آسیب عمده‌ی به محیط زیست و سلامت عمومی است. به‌طور کلی، برای اطمینان از اجرای مؤثر و رفع خلأهای موجود در مقررات، به

تعیین معیارهای ورود، تولید و فرمولاسیون کودها و سموم کشاورزی، تخصیص سرمایه‌گذاری برای ارتقای تحقیقات و فناوری، تقویت شرکت‌های دانش‌بنیان، ایجاد مدیریت دانش و تجهیز مراکز کشاورزی، توسعه کشت محصولات سالم و محصولات ارگانیک، اجرای استانداردهای ملی کنترل کیفیت محصولات و محصولات کشاورزی، اجرای مدیریت یکپارچه آفات و بیماری‌ها، بهینه‌سازی استفاده از نهاده‌ها، از جمله آفت‌کش‌ها و کودها و حمایت از کلینیک‌های گیاهان دارویی برای بهبود سلامت عمومی. این قانون همچنین رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات آلوده را ممنوع کرده، آزمایش مواد غذایی و فرآورده‌های غذایی وارداتی را برای تشخیص مواد تقلبی الزامی می‌کند و طبق قانون بودجه سنواتی، ایمن‌سازی و پرداخت یارانه برای دام را الزامی می‌کند (پایگاه ملی اطلاع‌رسانی قوانین و مقررات کشور، ۱۴۰۲).

۵-۶- قانون مربوط به مربوط به امور پزشکی و دارویی^۱

در قانون دیگری که مربوط به امور پزشکی و دارویی و نیز مواد خوراکی و آشامیدنی است، به مؤسسات مختلف پزشکی و عملیات آن‌ها اشاره شده است. این قانون بیان می‌کند که صاحبان آزمایشگاه نمی‌توانند خون یا فرآورده‌هایی را که عمدتاً از میکروب، سرم یا خون تشکیل شده‌اند، بدون مجوز خاص از وزارت بهداشت خریداری یا بفروشند. باتوجه به ارتباط بین عوامل بیولوژیکی و بخش‌های پزشکی، دارویی و غذایی، به‌روزرسانی قوانین مربوط به بهداشت، درمان و کنترل بیماری بسیار مهم است. سایر کشورها قوانین مترقی در این زمینه تصویب کرده‌اند، مانند قانون خدمات بهداشت عمومی، قانون امنیت بهداشت عمومی، قانون آمادگی و واکنش بیوتروریسم در سال ۲۰۰۲ و قانون کنترل بیماری‌های واگیر. این قوانین وظایف کارفرمایان و کارکنان، آمادگی برای تهدیدات بیوتروریستی، دسترسی به سموم کشنده، الزامات ثبت نام برای عوامل بیولوژیکی و سموم، آمادگی ملی برای مواقع اضطراری، هماهنگی بین ادارات، مجازات‌های کیفی، ایمنی مواد غذایی،

۱- تاریخ تصویب ۱۳۳۴/۰۳/۲۹: مرجع تصویب: مصوبات مجلس شورا تعداد ماده: ۲۴، تبصره ۲۰، بند ۱۷.

۲- این آیین‌نامه در اجرای ماده ۱۴ فصل چهارم قانون مربوط به مقررات امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۳۴/۰۳/۲۹ و اصلاحات

و الحاقات بعدی آن و ماده ۱ قانون تشکیلات و وظایف وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مصوب ۱۳۶۷/۰۳/۰۳ و اصلاحات و الحاقات بعدی آن تدوین شده است.

آیین‌نامه‌ها با رویکرد پیشگیرانه در حوزه زیستی و بیولوژیکی نیاز است (سازمان غذا و دارو، ۱۴۰۲: ۲).

۶- چالش‌ها در سیاست تقنینی کنشی ایران در برابر بیوتروریسم

یکی از چالش‌ها و کمبودهای اساسی در رویکرد ایران به بیوتروریسم، نبود راهبرد پیشگیرانه است. برخلاف کشورهایمانند آمریکا و اتحادیه اروپا، ایران فاقد سیاست جامع پیشگیری از جنایات بیوتروریستی است، درحالی‌که این کشورها سیاست‌هایی برای واکنش به حوادث بیوتروریستی، نظارت بر تحقیقات علوم زیستی، و تنظیم سازمان‌های غیردولتی در بخش علوم زیستی دارند، رویکرد ایران به‌جای کنشی، واکنشی است.

موافقت‌نامه‌های بین‌المللی مانند پروتکل ژنو، کنوانسیون سلاح‌های بیولوژیکی و قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت سازمان ملل متحد اهمیت همکاری جهانی را در مقابله با تهدیدات بیولوژیکی نشان می‌دهد. با این حال، مشارکت ایران در این تلاش‌ها محدود است و توانایی آن را برای مدیریت مؤثر خطرات بیوتروریسم تضعیف می‌کند. برای مقابله با این چالش‌ها، ایران باید قوه مجریه خود را تقویت کند و از تلاش‌های قانون‌گذاری و قضایی برای مبارزه با بیوتروریسم حمایت کند. ایران با هم‌سو کردن سیاست‌های خود با توافق‌های بین‌المللی و اتخاذ رویکردی کنشی‌تر برای پیشگیری از بیوتروریسم، می‌تواند توانایی خود را برای مدیریت مؤثر خطرات بیولوژیکی افزایش دهد.

۷- سیاست تقنینی واکنشی ایران در قبال بیوتروریسم

در این بند به سیاست تقنینی واکنشی ایران در قبال بیوتروریسم به ترتیب قانون مقابله با قاچاق اسلحه و مهمات و قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم و به جرم‌انگاری روش‌هایی از

بیوتروریسم در قانون مجازات اسلامی و چالش و کاستی‌های آن پرداخته شده است.

۷-۱- قانون مقابله با قاچاق اسلحه و مهمات و قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم

در این بند به بررسی قوانین با رویکرد واکنشی در نظام حقوقی ایران به ترتیب، قانون مقابله با قاچاق اسلحه و مهمات و قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم و نگاه مقنن درخصوص رویکرد کیفی در قبال بیوتروریسم پرداخته شده است.

۷-۱-۱- قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان اسلحه و مهمات غیرمجاز^۱

مصوب ۱۳۹۲/۰۷/۰۶ اولین قانون کشور ما درخصوص جرم‌انگاری سلاح‌های کشتار جمعی و موارد مرتبط با آن است. ماده ۳ این قانون به‌طور خاص به سلاح‌های شیمیایی، بیولوژیکی و رادیولوژیکی می‌پردازد. این قانون واردات، صادرات، ساخت، مونتاژ، نگهداری، حمل‌ونقل، توزیع، تعمیر و تجارت سلاح، مهمات و مواد کنترل‌شده را بدون مجوز مناسب ممنوع می‌کند و برای متخلفان مجازات شدیدی در نظر گرفته می‌شود. این قانون همچنین به قاچاق سازمان‌یافته این اقلام ممنوعه، با افزایش مجازات برای جرایم گروهی، می‌پردازد. هرگونه سلاح، مهمات یا موادی که برخلاف این قانون کشف شود، توسط دولت مصادره می‌شود. این قانون بر لزوم تلاش‌های مداوم برای مبارزه با تجارت غیرقانونی سلاح‌های کشتار جمعی تأکید می‌کند و تخصیص بودجه برای طرح‌های خلع سلاح را پیش‌بینی می‌کند.

درحالی‌که قانون بر اقدامات فردی متمرکز است، اما به مسؤولیت‌های اشخاص حقوقی توجهی نمی‌کند. همچنین به‌طور خاص به معاهدات بین‌المللی یا تعهدات مربوط به رسیدگی به اقلام مصادره‌شده اشاره نمی‌کند. وزارت دفاع

^۱ رادیواکتیو، میکروبی، گازهای بی‌هوش‌کننده، بی‌حس‌کننده و اشک‌آور و شوک‌دهنده‌ها (شوکرها) و تجهیزات نظامی و انتظامی است.» با بررسی میزان مجازات‌های مقرر برای جرایم مرتبط با قاچاق تسلیحات، مشخص می‌شود که قانون‌گذار جرایم مذکور را از نظر درجه اهمیت به شرح زیر طبقه‌بندی کرده است:

۱- تولید و مونتاژ: حبس با مدت طولانی؛ ۲- نگهداری و عرضه: حبس با مدت متوسط؛ ۳- قاچاق سلاح: حبس با مدت متوسط؛ ۴- نگهداری سلاح غیرمجاز: جزای نقدی یا حبس کوتاه.

۱- براساس ماده ۲ این قانون، مقصود از سلاح و مهمات در این قانون انواع سلاح‌های گرم و سرد جنگی و شکاری، اعم از گلوله‌زنی و غیرگلوله‌زنی و مهمات مربوط به آن‌ها است. اسلحه لیزری و آن دسته از شبه سلاح‌هایی که به دلیل مشابهت و کاربرد، قابلیت جایگزینی سلاح را دارند، از حیث احکام مندرج در این قانون، حسب مورد تابع احکام سلاح گرم قرار می‌گیرند و سلاح‌های آموزشی و بی‌هوش‌کننده تابع احکام سلاح شکاری می‌باشند. بر این اساس: «اقلام و مواد تحت کنترل عبارت از انواع مواد محترقه، ناربه، منفجره اعم از نظامی و غیرنظامی، شیمیایی،

درخصوص الحاق ایران به گروه ویژه اقدام مالی^۱ همچنان نامشخص است و نقش دولت سیزدهم در مقابله با چالش‌ها و گشایش اقتصاد ایران به روی جهان از طریق FATF نامشخص است.

همچنین باید تصریح کرد که کنوانسیون تأمین مالی تروریسم ارتباط مستقیمی با FATF ندارد، بلکه در صلاحیت شورای امنیت و فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد است. بنابراین همه کشورهای عضو سازمان ملل متحد ملزم به پیوستن به این کنوانسیون هستند. خطرات عدم عضویت در این کنوانسیون فراتر از قرارگرفتن در لیست سیاه FATF است.

۷-۲-۷- جرم‌انگاری روش‌های بیوتروریسم در قانون مجازات اسلامی و چالش‌ها و کاستی‌های آن

در این بند به جرم‌انگاری روش‌ها و مصادیق بیوتروریسم در قانون مجازات اسلامی به‌ویژه با تمرکز بر مواد ۶۸۷ و ۶۸۸ مصوب ۱۳۷۵ و همچنین ماده ۲۸۶ مصوب ۱۳۹۲ پرداخته شده است. چالش‌ها و کاستی‌های قانون مجازات اسلامی در مورد بیوتروریسم نیز مورد توجه قرار گرفته است.

۷-۲-۷-۱- جرم‌انگاری روش‌ها و مصادیق بیوتروریسم در قانون مجازات اسلامی

۱- ماده ۶۸۷ ناظر به تخریب، آتش‌زدن، از کارانداختن یا هر نوع تخریب در تأسیسات عمومی، از قبیل شبکه‌های آب و فاضلاب، برق، نفت، گاز و مخابرات است. در این مقاله مجازات‌هایی برای چنین اقداماتی، از جمله حبس از سه تا ده سال مشخص شده است. با این حال، فقدان رویکرد تخصصی به بیوتروریسم و عدم تمایز بین روش‌های مختلف ارتکاب این جرایم از کاستی‌های مشهود است.

۲- ماده ۶۸۸ اقداماتی را که سلامت عمومی را به خطر می‌اندازد، از قبیل آلوده کردن آب آشامیدنی یا دفع غیربهداشتی مواد زائد جرم دانسته است، درحالی‌که این مقاله می‌تواند برخی از اشکال بیوتروریسم را دربر گیرد، فقدان دیدگاه تخصصی، در نظرگرفتن سوءنیت خاص مرتکبین و مجازات‌های خفیف مانع

به‌عنوان مرجع تسلیحات غیرهسته‌ای و سازمان انرژی اتمی مسوول مواد رادیولوژیکی است. به‌طور کلی، درحالی‌که این قانون گامی به‌سمت جرم‌انگاری سلاح‌های کشتار جمعی است، ممکن است اقدامات قانونی بیشتری برای رسیدگی کامل به این موضوع، به‌ویژه در رابطه با تروریسم غیرمتعارف، ضروری باشد (قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات، ۱۳۹۰).

۷-۱-۲- قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم

در این قانون، قانون‌گذار اقدامات مختلف مرتبط با اقدامات تروریستی توسط افراد یا سازمان‌های تروریستی، از جمله جرایم بیوتروریستی با عناصر بیولوژیکی را جرم‌انگاری کرده است. این قانون صراحتاً اقداماتی مانند مسموم کردن آب، تولید، تملک، تحصیل، انتقال، حمل، نگهداری، توسعه یا انباشت مواد غیرقانونی و همچنین سرقت، خرید متقلبانه و قاچاق سموم و سایر مواد خطرناک را ممنوع کرده است. علاوه بر این، قانون به استفاده یا تهدید به استفاده از سلاح‌های هسته‌ای، شیمیایی، میکروبی و بیولوژیکی بدون توجه به انگیزه مرتکب یا نتیجه عمل می‌پردازد.

این قانون همچنین عواقبی را برای افرادی که مرتکب اقدامات تروریستی می‌شوند، از جمله زندان، جریمه نقدی، مصادره وجوه و اموال مشخص می‌کند. این بیانیه بر اهمیت مقابله با بیوتروریسم و سایر عملیات‌های تروریستی شامل مواد بیولوژیکی، مطابق با کنوانسیون‌های بین‌المللی در مورد مبارزه با تروریسم تأکید می‌کند.

علاوه بر این، قانون تروریسم را به‌عنوان هر عملی که شامل خشونت، به خطرانداختن زندگی یا آزادی و با هدف تأثیرگذاری بر سیاست‌ها یا تصمیمات دولت باشد، تعریف می‌کند. این شامل اقداماتی مانند خرابکاری، آسیب‌های زیست‌محیطی و در اختیارداشتن و استفاده غیرقانونی از مواد خطرناک است. هدف این قانون پیشگیری و مجازات اقدامات تروریستی است که امنیت و امنیت جمهوری اسلامی ایران و سازمان‌های بین‌المللی کنشی در قلمرو آن را تهدید می‌کند.

^۱ - گروه ویژه اقدام مالی (Financial Action Task Force): به اختصار (FATF) ای‌ای‌تی‌اف.

از اثربخشی آن در مقابله با بیوتروریسم می‌شود (اکرمی، ۱۳۹۵: ۳۳۵).

۳- ماده ۲۸۶ مصوب ۱۳۹۱ به جرایم علیه تمامیت جسمانی، امنیت داخلی یا خارجی و انتشار مواد سمی یا میکروبی می‌پردازد. توزیع عمدی این‌گونه مواد که موجب آسیب عمده به افراد یا اموال می‌شود، فساد محسوب می‌شود و مجازات آن اعدام است. این مقاله به‌صراحت توزیع عمدی و گسترده مواد مضر را از مصادیق فساد در جهان معرفی می‌کند (اکرمی، ۱۳۹۵: ۳۳۳).

به‌نظر می‌رسد که موضوع افساد فی الارض می‌تواند در مورد اشکال خاصی از بیوتروریسم نیز اعمال شود، اگرچه سیاست تقنینی فعلی در مورد بیوتروریسم در مقایسه با اقدامات پیشگیرانه کمبود دارد. نیاز به سیاست‌گذاری کارآمدتر و به‌روزرتر در این حوزه مهم و مدرن حقوق کیفری وجود دارد، اما باید توجه داشت که ایران در زمینه جرم‌انگاری و پیشگیری از بیوتروریسم از طریق بازدارندگی و ایجاد نهادها پیشرفت بهتری داشته است. علی‌رغم روند رو به افزایش این جنایات، قوانین داخلی به‌اندازه کافی بیوتروریسم و نیت مخرب را مورد توجه قرار نمی‌دهد. پیش‌بینی می‌شود لایحه کیفری در دست تهیه توسط قوه قضاییه به این موضوع رسیدگی کند. علاوه بر این، نیاز به آگاهی عمومی و هشدار به‌ویژه برای افراد آسیب‌پذیر در مورد تروریسم زیستی وجود دارد.

۷-۲-۲- چالش‌ها و کاستی‌های قانون مجازات اسلامی در قبال بیوتروریسم

در صورتی که شرایط عملیات بیوتروریستی مانند پخش مواد سمی که موجب اختلال در نظم عمومی، ناامنی یا خسارات عمده به مردم و اموال شود و مرتکب از اثربخشی اقدامات خودآگاه باشد، فساد محسوب می‌شود و مجازات اعدام دارد. با این حال، چند کاستی در این سیاست تقنینی وجود دارد:

۱- نگاه کلی قانون‌گذار به جرایم علیه امنیت کشور تفاوتی بین آن‌ها قائل نیست، از جمله بیوتروریسم که ویژگی‌های منحصر به فردی دارد؛

۲- عدم درک تخصصی از بیوتروریسم به‌عنوان شکل جدیدی از تروریسم وجود دارد؛

۳- بیوتروریسم با وجود تفاوت‌های متمایز در اجرا و قصد، با سایر جرایم مانند نشر اکاذیب یا اختلال در نظام اقتصادی یکی می‌شود؛

۴- مجازات بیوتروریسم نامتناسب است و مجازات‌های گسترده‌ای از اعدام تا حبس در آن وجود دارد؛

۵- عبارت «باتوجه به میزان نتایج زیان‌بار جرم» مبهم و نامشخص است و تعیین میزان آسیب مادی و معنوی ناشی از بیوتروریسم را دشوار می‌کند؛

۶- سایر اشکال تهدیدات بیوتروریستی، مانند خرابکاری در تأسیسات عمومی یا تلاش برای ترور، به‌اندازه کافی در نظر گرفته نشده است.

عدم درک تخصصی از عواملان و قربانیان جنایات بیوتروریستی وجود دارد که منجر به نگاه محدود به جرم‌انگاری و عدم حمایت از حقوق قربانیان در چهارچوب‌های قانونی می‌شود.

نتیجه‌گیری

۱- حوزه سیاست تقنینی کنشی

در کنوانسیون‌های مربوط به سلاح بیولوژیکی به‌خصوص کنوانسیون ۱۹۷۲ میلادی ژنو، پایش و تضمین اجرای این کنوانسیون را به دولت‌های عضو سازوکارهای بین‌المللی مرتبط محول نموده و عملاً ضمانت اجرای قوی که منجر به قانون‌گذاری در حوزه مقابله با سلاح بیولوژیکی و درنهایت حملات بیوتروریستی به‌منظور پیشگیری، منع و مجازات اقدامات ممنوعه مرتبط با عوامل بیوتروریسم گردد را لحاظ نموده است. در واقع رویکرد پیشگیرانه در قبال بیوتروریسم به مثابه یک تعهد بین‌المللی فاقد ضمانت اجرای بین‌المللی لازم نسبت به دولت‌های عضو این کنوانسیون در نظر گرفته شده است، در حالی که این کنوانسیون می‌توانسته، مانند کنوانسیون مرتبط با سلاح‌های شیمیایی، دولت‌های عضو را به‌عنوان رکن عام‌الشمول سازمان منع سلاح‌های شیمیایی، ملزم نماید که همه‌ساله ضمن برگزاری ادوار منظم، مسأله اجرای ملی کنوانسیون را که بر دو محور اصلی در این حوزه، یعنی

سازمان‌های بازنگری، مراقبت و کنترل پاتوزن‌های زیستی و فرایند بحث و گفتگو سرمایه‌گذاری در برخی از انواع پژوهش‌های علوم زیستی و در نهایت مدیریت بیوریسک و مهار بیولوژیکی، نیازمند الگوی مناسبی در حوزه سیاست تقنینی کنشی در قبال بیوتروریسم با محوریت و نقش مهم و اثرگذار حاکمیت در تقویت و حمایت از سیاست تقنینی را در قبال بیوتروریسم نیازمند می‌باشیم. همچنین توجه به توافقنامه‌های بین‌المللی، من جمله پروتکل ژنو، کنوانسیون سلاح‌های زیستی، قطعنامه ۱۵۴۰ شورای امنیت سازمان ملل متحد، مقررات بین‌المللی سلامت (۲۰۰۵)، کنوانسیون بین‌المللی حفاظت از گیاهان و ... به‌عنوان اسناد حوزه زیستی و بیولوژیکی بایستی مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گرفته و این امر مستلزم حضور فعالانه ایران در تلاش‌های جهانی من جمله گسترش مبتکرانه امنیت، مشارکت جهانی در برابر گسترش سلاح‌ها و مواد ویرانگر، گروه استرالیا، مشارکت جهانی جی۷ در برابر گسترش سلاح‌های کشتار جمعی و ... می‌باشد.

۲- حوزه سیاست تقنینی واکنشی

در حوزه جرم‌انگاری بیوتروریسم در قانون مجازات اسلامی، در سال ۱۳۷۵ فقط به شیوه‌هایی از اجزای عملیات بیوتروریستی توجه شده و در قالب مواد ۶۸۷ و ۶۸۸ به تخریب، ایجاد حریق، از کار انداختن و هر نوع خرابکاری در شبکه‌های حامل انرژی، آب و امواج و ... به هر طریقی اشاره گردیده است. در واقع با فرض قصد اخلال در نظم و امنیت عمومی، به جرم‌انگاری و در نظر گرفتن کیفر در حوزه عملیات بیوتروریستی علیه زیرساخت‌های خدمات شهری و بهداشت عمومی توجه نموده و از سایر شیوه‌های موجود در اجرای عملیات بیوتروریستی غافل بوده و نگاه تخصصی به مقوله بیوتروریسم، عدم توجه به سوءنیت خاص مرتکبان و عدم فرق بین روش‌های مختلف ارتکاب رفتارهای مذکور و ... ننموده است. در سال ۱۳۹۲ نیز فقط در ماده ۲۸۶ به‌طور صریح پخش عمدی و گسترده مواد سمی و میکروبی یا معاونت در آن را در صورتی که موجب ورود خسارت عمده به تمامیت جسمانی افراد یا اموال عمومی یا خصوصی شود را جرم‌انگاری نموده و آن را از مصادیق افساد فی الارض دانسته است. به نظر می‌رسد عنوان افساد فی الارض به‌عنوان مهم‌ترین عنوان مجرمانه قابل تطبیق با

«قانون‌گذاری داخلی» و «تعیین و تأسیس مراجع ملی» استوار نموده و از این‌رو، دولت‌های را که در این زمینه اقدامات مورد انتظار را به‌عمل نیاورده‌اند، را مواخذه نمایند.

در همین راستا با تأسیس مرجع ملی کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی در کشورمان توسط شورای عالی امنیت ملی که متعاقب الحاق به کنوانسیون مذکور صورت گرفت، علاوه بر این که موارد فوق‌الاشاره اجرا گردید، بلکه مسأله اجرای نظام‌مند و هماهنگ سایر مفاد این کنوانسیون و همچنین سایر معاهدات راجع به سلاح‌های کشتار جمعی (سلاح‌های بیولوژیک)، در دستور کار دولت قرار گرفت. در پرتو اقدامات و پیشنهادهای این مرجع، لویحی به‌منظور تصویب در ارکان قانون‌گذاری کشور از سال ۱۳۸۹ تاکنون تدوین گردید. علاوه بر این، در خلال قانون‌گذاری سال‌های اخیر در رابطه با امور دیگر کشور (به‌ویژه امور گمرکی و همچنین برنامه پنجم توسعه در بخش دفاعی و امنیتی) نیز برخی مقوله‌های مرتبط با سلاح‌های ممنوعه مورد توجه قرار گرفته است.

از طرفی نیز در خصوص سلامت، بهداشت عمومی و محیط زیست که گوشه‌ایی از حوزه زیستی کشور بوده، این موارد به‌صورت کلی به‌شکل سیاست‌های کلی مصرح در سند چشم‌انداز پیش‌بینی گردیده که بایستی مورد توجه کافی قانون‌گذار در مرحله تقنین و دستگاه‌های قضایی - اجرایی در مرحله اجرا قرار گیرد، بدین‌منظور نهادهایی همچون مجمع تشخیص مصلحت نظام، هیأت دولت، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و ... و نیز دستگاه‌های قضایی و اجرایی در کشور به‌وسیله کارشناسان متخصص در حوزه‌های مختلف به‌خصوص حوزه بیولوژیکی و زیستی در تنظیم، پیاده‌سازی و اجرای سیاست‌های کلی سند چشم‌انداز و سایر اسناد بالادستی در حوزه بیولوژیکی و زیستی من جمله سند پدافند زیستی و ... تأثیرگذار باشند.

لیکن در حال حاضر نگاه پیشگیرانه به‌منظور کنترل جرایم بیولوژیکی و بیوتروریستی به معنای واقعی وجود نداشته و در حوزه‌هایی همچون برنامه‌ریزی برای ترمیم پس از حوادث زیستی، نظارت بر تحقیقات علوم زیستی، نظارت سازمان‌های غیردولتی علوم زیستی، سیاست‌گذاری برای توسعه بخش‌های

۳-۱-۴- مشخص و شفاف نمودن میزان نتایج زیان بار مادی و معنوی جرایم بیوتروریستی که در حال حاضر در ماده ۲۸۶ ق.م.ا، مبهم بوده و مشخص نیست، این عدم شفافیت منجر گردیده تا به درستی نتوان تشخیص داد که نتایج زیان بار جرم شامل نتایج مادی و معنوی به تفکیک و یا با هم مد نظر قانون گذار بوده است یا خیر؟ به خصوص در جرایم بیوتروریستی که علاوه بر ایجاد تلفات مادی و جانی، لطماتی که بر ساحت روانی جامعه و به تبع امنیت ذهنی مردم ایجاد می گردد، خود به مراتب عمیق و قوی تر از نتایج مادی بوده و مدت زمان بیشتری جهت بازسازی و ترمیم نیازمند می باشد.

۳-۱-۵- توجه به بزهداران و بزهدیدگان جرایم بیوتروریستی با ایجاد کارگروه های تخصصی بررسی جرایم بیوتروریسم با حضور کارشناسان حقوقی، امنیتی، پزشکی، جرم شناسی، جامعه شناس و ...، من جمله در حوزه حقوقی در نظر گرفتن تفسیر به نفع متهمان و نگاه مضیق در جرم انگاری جرایم بیوتروریستی و برای بزهدیدگان در قالب پیگیری حقوق قربانیان بیوتروریسم در مصوبات قانونی مجلس و ... .

۳-۲- مواد قانونی پیشنهادی در حوزه جرم انگاری بیوتروریسم ماده ۱: هرکس به طور آگاهانه با استفاده از عوامل بیولوژیکی و سموم، از طریق آلوده نمودن یا پخش مواد مذکور، در صدد تهدید و یا ایجاد ترس و وحشت و یا تلاش و طرح ریزی برای سوء قصد و یا حذف فیزیکی (ترور) و یا ایجاد بیماری و ناتوان نمودن جسمی و یا تغییرات در وضعیت ظاهری و جسمانی مقامات و شخصیت های اجتماعی و سیاسی داخلی و خارجی در صورت داشتن معامله متقابل، اقدام نماید. حسب مورد در صورت بروز تلفات جانی و جنایات بر اعضا و جوارح به قصاص نفس و قصاص بر اعضا و جوارح و در سایر موارد به حبس و جزای نقدی و یا هر دو مورد باتوجه به میزان اثرات و نتایج زیان بار مادی و معنوی مرتکب یا مرتکبین بر مجنی علیه محکوم خواهد شد.

ماده ۲: هرکس به طور آگاهانه با استفاده از عوامل بیولوژیکی و سموم، به صورت تهاجم گسترده و خرابکاری بیوتروریستی علیه تأسیسات و زیرساخت های حیاتی، حساس، مهم، قابل حفاظت و عادی در سطح کشور و یا بهداشت عمومی و خدمات

برخی صور و شیوه های اجرای عملیات بیوتروریسم باشد، هر چند سیاست کیفری قانون گذار در زمینه جرم انگاری، کیفرگذاری و پیش بینی آیین دادرسی در قبال مصادیق مختلف تروریسم زیستی نسبت به سیاست تقنینی پیشگیرانه و کنشی عقب مانده تر و عاجز از افناع یک انتظار منطقی و طبیعی برای سیاست گذاری کارآمد و روزآمد در حوزه بیوتروریسم، به عنوان یک حوزه بسیار مهم و مدرن حقوق کیفری باشد.

۳- پیشنهادات کاربردی

۳-۱- پیشنهاد در حوزه سیاست تقنینی واکنشی

۳-۱-۱- پرهیز از نگاه کلی مقنن به جرایم بیوتروریستی در کنار سایر جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور در قانون مجازات اسلامی، از طریق ایجاد نگاه افتراقی و تخصصی به مبحث بیوتروریسم به عنوان شیوه ای نوین از تروریسم و تفکیک موضوعی در حوزه جرم انگاری بیوتروریسم و شیوه های عملیاتی آن، به وسیله اصلاح مواد قانونی ۲۸۶ و ۶۸۷ و ۶۸۸ ق.م.ا و تصویب قوانین روزآمد و جدید به خصوص در حوزه تروریسم زیستی به شکل و شیوه تهاجم گسترده بیوتروریستی به منظور اخلال در نظم و آسایش عمومی و ضربه به امنیت ملی در کشور و یا به شکل خرابکاری بیوتروریستی در تأسیسات و زیرساخت های حیاتی، حساس، مهم و قابل حفاظت در سطح کشور و یا به شکل ترور و سوء قصد به جان شخصیت های داخلی و خارجی با توجه به ویژگی های منحصر به فرد عوامل بیوتروریستی.

۳-۱-۲- توجه به عنصر مادی جرایم بیوتروریستی، مانند رفتار، شرایط و اوضاع احوال مجرمانه و نتیجه مجرمانه و عنصر معنوی مانند قصد عام و قصد خاص مربوط به مرتکبین این نوع اقدامات تروریستی با در نظر گرفتن انواع عوامل بیوتروریسم، ویژگی ها، انگیزه ها و ... که به تفصیل در این پژوهش بدان اشاره شد.

۳-۱-۳- اصلاح ماده ۲۸۶ ق.م.ا و ایجاد تناسب بین حداکثر و حداقل مجازات در نظر گرفته شده در این ماده، بدین شکل که در صورتی که اخلال ایجاد شده گسترده، در حد وسیع و مؤثر نبوده و مشمول مجازات قانونی دیگری نباشد، از مجازات اعدام به حبس تعزیری درجه پنج یا شش تغییر می یابد.

شهری مورد استفاده مردم، به قصد اخلال در نظم و آسایش عمومی و ضربه به امنیت ملی در کشور اقدام نماید. باتوجه به میزان اثرات و نتایج زیان بار مادی و معنوی اقدامات مرتکب یا مرتکبین حسب مورد به مجازات افساد فی الارض و یا در سایر موارد به حبس و جزای نقدی و یا هر دو محکوم خواهد شد.

تبصره ۱: ۱- در مواد ۱ و ۲، اصطلاح عوامل بیوتروریسم عبارت از هر نوع میکروارگانیسم (از جمله باکتری‌ها، ویروس‌ها، قارچ‌ها، پاتوژن‌ها و ...) یا مواد عفونی و یا هر مولد طبیعی، زیست‌شناختی یا سنتز شده از هر نوع میکروارگانیسم یا مواد عفونی که قادر به ایجاد مرگ، بیماری یا سایر اختلالات بیولوژیکی در یک انسان، یک حیوان، یک گیاه یا یک موجود زنده دیگر باشد؛ ۲- اصطلاح سموم به معنی مواد سمی یا محصولی که از گیاهان، حیوانات، میکروارگانیسم‌ها (من جمله باکتری‌ها، ویروس‌ها، قارچ‌ها و ...) یا مواد عفونی، یا از محصولات بیولوژیکی تولید شده توسط از یک موجود زنده ایجاد شود، می‌گردد؛ ۳- لیست عوامل و سموم بیولوژیکی هر ساله توسط وزارت بهداشت، با مشورت وزارت علوم و تحقیقات، وزارت جهاد و کشاورزی، وزارت اطلاعات و جامعه اطلاعاتی کشور از طریق شورای هماهنگی اطلاعات و سازمان حفاظت از محیط زیست تهیه و به مبادی ذی‌ربط ارائه می‌گردد؛ ۴- آلوده‌نمودن و پخش عوامل بیولوژیک و سموم می‌تواند با بدون دستگاه و یا هر دستگاه و تجهیزات فنی و غیر فنی و یا هر وسیله خاص طراحی شده برای پخش یا انتشار صورت بپذیرد؛ ۵- اقدامات مرتکب یا مرتکبین شامل توسعه، تولید، ذخیره‌سازی، انتقال، خرید، نگهداری یا مالکیت یا تلاش و طرح‌ریزی برای توسعه، تولید، ذخیره، انتقال، خرید، نگهداری و یا داشتن هر عامل بیولوژیکی، سمی یا سیستم پخش و انتشار عوامل و سموم بیولوژیکی بدون توجه به قصد و یا اهداف پیشگیرانه، حفاظتی و یا سایر مسائل صلح‌آمیز و ... می‌گردد.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: برابر.

تشکر و قدردانی: ابراز نشده است.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- اکرمی، ریحانه (۱۳۹۵). «جنگ‌افزارهای نوین و تشکلهای تروریستی»، نشریه همشهری، شماره ۳۳۵.
  - اکرمی، ریحانه (۱۳۹۵). «رویکرد قوانین ایران به کنوانسیون ژنو»، نشریه همشهری، شماره ۳۳۳.
  - الویری، محسن (۱۳۸۲). «سند چشم‌انداز توسعه و سرمایه اجتماعی»، مجله اندیشه صادق، ۱۱-۱۲.
  - رستمی، عبدالرضا و کاظم‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۰). تروریسم و پدافند غیرعامل. تهران: قرارگاه سازندگی خاتم‌الانبیاء.
  - رمضانخانی، علی (۱۳۸۴). برنامه استراتژیک معاونت بهداشتی. تهران: دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.
  - رضانی، حبیب‌اله و محمد امیرزاده (۱۳۸۷). «مبارزه با بیوتروریسم و نقش سرویس‌های اطلاعاتی و امنیتی در قبال با آن»، نشریه معاونت فنی، اداره پژوهش‌های فنی، آزمایشگاه شیمی.
  - هاشمی فشارکی، سیدجواد و محمودزاده، امیر (۱۳۹۱). فرهنگ توصیفی دفاع غیرعامل. تهران: انتشارات علم‌آفرین.
- ب. قوانین**
- قانون ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران.
  - قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران.
  - قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم.
  - قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز.

ج. سایت‌ها

- پایگاه ملی اطلاع‌رسانی قوانین و مقررات کشور.
(۱۴۰۳/۰۳/۱۴) 370.dotic.ir/News/View/
- سایت رسمی اقتصاد نیوز. (۱۴۰۳/۰۲/۲۷)
<https://www.eghtesadnews.com>
- سایت رسمی دکتر محسن رضایی. (۱۴۰۳/۰۳/۱۳)
<http://www.info@rezaee.ir>
- سایت رسمی سازمان غذا و دارو. (۱۴۰۳/۰۲/۱۰)
2289fda.gov.ir/item/
- سایت رسمی مرکز پژوهش‌های مجلس. (۱۴۰۳/۰۲/۲۵)
<https://rc.majlis.ir/fa>
- سایت رسمی مرکز تحقیقات الکترونیک و سلامت وزارت بهداشت. (۱۴۰۳/۰۳/۰۵)
<http://www.ehealthrc.ir>